ТАК БІДАКІВ НЕ ВБИВАЮТЬ

Повість

1. ВБИВСТВО ДОБРОДІЯ В БІЛИЗНІ

"Так бідаків не вбивають..."

За останні дві години ця ідіотська фраза вже, певно, вдвадцяте спливала в пам'яті Мегре, подібно до причепливої мелодії, підхопленої невідомо де. Цілісінький день вона крутиться вам у голові, і годі її позбутися — хоч вам аж нестямиться з такої настирливості. Часом комісар навіть вимовляв її впівголоса, аж поки не з'явився такий варіант:

"Вбивці не важать на життя людей у білизні..."

Того дня в Парижі вже зранку припікало. Місто по-серпневому спорожніло, пора вакацій робила своє. Навіть тут, у Сюрте, тхнуло пусткою, і всі вікна, що виходили на набережну, були відчинені навстіж. Мегре ледве встиг зняти піджак, як пролунав телефонний дзвоник: це був суддя Комельо.

— Вам доведеться під'їхати на вулицю Де-Дам. Минулої ночі там сталося вбивство. Я розмовляв із районним комісаром — виходить щось аж надто заплутано. Він зараз на місці злочину. До одинадцятої з прокуратури там нікого не буде.

І от завжди так: щойно ти налагодишся провести якусь днину в затишку та холодку, як тобі на голову, мов та каменюка, падає нова халепа — і все летить шкереберть!

— Ходімо, Люка!

Їх службової машини, як звичайно, на місці не було, і довелося пірнати в метро, вдихаючи запах хлорки та ще й загасити люльку.

На розі Де-Дам та Батіньоль немилосердно пекло сонце. Вздовж бруківки вишикувалися невеличкі візки з овочами, фруктами, рибою, оточені з усіх боків густою юрмою господарок. Серед загального гамору вирізнялися дзвінкі голоси хлопчаків, що затіяли тут якусь неймовірно галасливу гру.

Звичайний собі будинок на сім поверхів — для пожильців із найскромнішим достатком. На першому поверсі пральня та крамничка вугляра.

Біля під'їзду стовбичить фараон.

— Комісар жде вас нагорі, пане Мегре… Четвертий поверх… Ану, ви там, ідіть звідси, ідіть… Тут немає нічого цікавого… Та дайте ж нарешті пройти!

У консьєржки, як завжди в таких випадках, повно-повнісінько кумась. На кожному поверсі безшумно прочиняються двері, крізь які визирають обличчя цікавих.

Який злочин міг статися тут, у цьому будинку, де мешкають прості непомітні люди — здебільшого скромні чесні трудяги? Трагедія кохання та ревнощів? Ні, не ті декорації.

Широко відчинені двері на четвертому поверсі ведуть до кухні. Троє — ні, четверо підлітків, років від дванадцяти до шістнадцяти віком, влаштували там справжній гармидер.

— Жераре, облиш її нарешті, ти чуєш? — лунає із сусідньої кімнати жіночий голос.

Роздратований і втомлений водночас, як це інколи буває у жінок, що змарнували все своє життя у дріб'язковій боротьбі з повсякденними злигоднями. Видно, жінка небіжчика. Двері відчинилися, і Мегре побачив її перед себе, поруч із районним комісаром. Колеги мовчки потиснули один одному руки.

Жінка глянула на Мегре і промовисто зітхнула. Мовляв: "Ще один!"

— Це комісар Мегре, — пояснив районний комісар. — Він вестиме розслідування.

— Отже, доведеться розказувати все спочатку?

Кімната править за вітальню та їдальню водночас; в одному кутку швейна машина, в другому — радіоприймач. Крізь відчинене вікно чути шум вулиці; двері на кухню також відчинені, там верещать діти. Та от господиня зачинила двері, і голоси враз обірвалися, так немов вимкнули радіо.

— Таке могло скоїтися тільки зо мною, — зітхнувши, мовила вона. — Сідайте, панове...

— Розкажіть мені — тільки якнайзрозуміліше, що тут відбулося...

— Що я можу вам розказати, коли я нічого не бачила?!. Мені досі здається, що взагалі нічого не сталося... Повернувся він додому, як завжди, о пів на сьому... Моріс ніколи не спізнювався... Мені доводиться щоразу гамувати дітей, бо він звик одразу сідати до столу...

Вона говорила про свого чоловіка, чий портрет — збільшена фотографія — висів на стіні поряд із її портретом. І не тому, що так трагічно загинув її чоловік, ця жінка мала такий розпачливий вигляд. З портрета вона також дивилася пригнічено й покірно, немов на її плечі звалилися всі тяготи світу.

Що ж до чоловіка, то від кожної його риси, від вусів до накрохмаленого стоячого комірця сорочки віяло цілковитою незворушністю. Важко було уявити собі щось буденніше Та невиразніше. Таких людей можна подибати сотню разів — і все одно не запам'ятати обличчя.

— Він повернувся о пів на сьому, зняв піджак і повісив його до шафи — своїх речей він завжди пильнував, царство йому небесне… Ми пообідали… Я відіслала молодших погратися на подвір'ї… Франсіна прийшла з роботи о восьмій… Я ще залишила їй обід на столі…

Вона, певно, розповідала все це районному комісарові, але відчувалося, що, коли б у неї вимагали, могла б повторити цю історію знову й знову, отаким самим плаксивим голосом, з отаким самим збентеженим поглядом, немов побоюючись щось проминути.

Мала вона років сорок п'ять, і колись, певно, була гарненька, але відтоді минуло стільки довгих літ і кожен день був сповнений нескінченних клопотів та колотнечі.

— Моріс умостився в своєму кутку, біля вікна… там, де зараз сидите ви… Це його крісло. Він щось читав, але інколи підводився, щоб настроїти радіо…

Тієї вечірньої години в будинках на вулиці Де-Дам знайшлося б, напевно, не менше сотні чоловіків, що робили те саме, — чоловіків, котрі, одпрацювавши ще один день у конторі чи крамниці, відпочивали тепер біля відчиненого вікна з книгою або вечірньою газетою в руках.

— Увечері він ніколи не виходив гуляти сам… Ніколи… А раз на тиждень ми всі разом ходили в кіно… Щонеділі…

Вона інколи губила нитку розповіді, прислухаючись до того, що діялося за дверима на кухні: чи не б'ються часом діти, чи не підгоріло щось на плиті.

— То про що ж це я вам казала?.. Ах, так… Потім Франсіна пішла і повернулася о пів на одинадцяту… Дівчинці вже сімнадцять… Ті троє спали… Я варила обід на сьогодні, бо вранці мені треба було їхати до кравчихи… Господи! Я навіть забула попередити її, що не приїду… Вона ж чекає…

От вам і нова трагедія!

— Ми лягли… Тобто ми зайшли до спальні, і я лягла… Моріс завжди роздягався довше за мене. Вікно було відчинене… Жалюзі ми теж не опускали — через спеку… З того будинку на нас ніхто не дивився… Це готель… Люди приходять і одразу лягають спати… Мало хто засиджується біля вікна…

На обличчі комісара застиг такий важкий осоловілий вигляд, що інспекторові Люка здалося, ніби патрон от-от захропе. Але з куточків його уст, що міцно стискали мундштук люльки, час од часу струмував сизий димок.

— Та що я вам можу розказати?.. Така вже моя доля, подібне більш ні з ким не скоїться… Ми з ним розмовляли… Не пригадую вже, про що саме, але поки він знімав штани і складав їх, Моріс увесь час говорив… Він зостався в самій білизні… Потім скинув шкарпетки і почав терти собі підошви, вони йому завжди пекли… І тут я почула з вулиці такий звук… знаєте, як ото… ну, коли у машини мотор стріляє… Ні, навіть не такий, скоріше, як ото буває в водогоні, коли там збереться повітря: фрррт!.. Саме фрррт!.. Чого це він, думаю, замовк на півслові? Я вже куняла, бо втомилася за день… Отож він замовк, а далі каже дивним таким голосом: "Гад!" Це мене дуже здивувало — він ніколи не лаявся… Він був не такий… Я питаю: "Що з тобою?" — мовчить. Відкриваю очі — доти

я лежала з заплющеними — і бачу, як він падає додолу... Тоді я як крикну: "Моріce!.."

Розумієте, він за все життя жодного разу не знепритомнів... Хоча особливим здоров'ям і не відзначався, але все одно ніколи не хворів...

Я встала... кличу його, кажу... А він лежить на килимі долілиць і не ворухнеться... Я хотіла була його підняти, аж бачу: на сорочці кров...

Гукаю Франсіну — це наша старшенька... І що б ви думали вона мені сказала, коли побачила батька? "Що це ти, — каже, — мамо, наробила?" — і кинулася вниз, дзвонити... їй довелося будити вугляра...

— А де Франсіна зараз? — запитав Мегре.

— У себе в спальні... Вона одягається... Вночі нам було не до того, от ми й зосталися неодягнуті... Ви даруйте вже, що в мене такий вигляд... Спочатку приходив лікар, потім поліцаї, потім ось пан районний комісар...

— Ви не могли б залишити нас самих?

Вона не одразу второпала, навіть перепитала:

— Залишити самих?

І вийшла на кухню. Чути було, як вона вичитує дітям тим самим нудним голосом.

Важко було пояснити чому, та тільки в усьому єстві цієї жінки, можливо, зовсім непоганої, було щось безнадійно нудне, щось таке, від чого мерхло, ставало похмурим і сірим навіть сонячне сяйво, що лилося у вікно.

Саме життя ставало в її присутності таким тьмяним, таким нікчемним і одноманітним, що мимоволі хотілося запитати себе, невже вулиця з усім її рухом, сонцем, барвами, звуками і пахощами була ще тут, поряд, як кажуть — рукою подати.

— Бідолаха!

Не тому, що він умер, а тому, що колись народився!

— До речі, як його звали?

— Трамбле... Моріс Трамбле... Сорок вісім років... Жінка сказала, що він служив касиром у якійсь торговій фірмі на вулиці Сантьє... От... Я записав: "Куврер та Бельшас, басонова торгівля..."

І на додачу ще басонова торгівля: позументи для трун!

— Ви знаєте, — розповідав районний комісар, — спочатку я навіть був подумав, що це вона його вбила. Що тільки не приверзеться спросоння!.. А тут таке робилося... Діти гомонять усі разом, вона на них кричить, щоб замовкли, повторює мені вдвадцяте одне й те саме — приблизно те, що ви вже чули, — і я вирішив, що вона або дурнувата, або і й зовсім божевільна. А тут ще мій бригадир надумав її і допитувати, брати на бога... "Я вас про це, — каже, — не питаю, я вас питаю, чому ви його вбили?" А вона йому: "Чому?.. Та чим же я могла б його вбити?"

На сходах з'юрмилися сусіди... Тутешній лікар незабаром принесе мені висновок. На його думку, постріл було зроблено через вулицю, із одного з тих вікон навпроти... Я й послав своїх хлопців до готелю "Ексельсіор".

І знову набридлива фраза спливла на думку Мегре:

"Так бідаків не вбивають..."

Тим більше бідака у білизні, що сидить на краю подружнього ліжка і шкребе свої натруджені підошви!

— І ви щось знайшли там, у будинку навпроти?

Мегре пильно оглядав вікна готелю "Ексельсіор"; а втім, вірніше було б назвати його не готелем, а прибутковим будинком з мебльованими кімнатами. Чорна під мармур табличка оголошувала: "Номери на місяць, на тиждень, на добу. Гаряча та холодна вода".

Бідність була й там. Але точнісінько так само, як і в будинку, де мешкали Трамбле, як і в їхній квартирі, це була не та вже нестерпна бідність, котра може правити за тло для трагедії. Це була бідність добропристойна, чистенька і прибрана під скромний достаток.

— Я почав огляд з четвертого поверху; всі пожильці вже були в ліжках. Довелося моїм хлопцям їх потривожити. Уявляєте, який зчинився галас. Хазяїн розлютився і погрожував скаржитися. Тут мені спало на думку заглянути на п'ятий. І там, саме навпроти нашого з вами віконця, я побачив кімнату, в котрій нікого не було, хоча вона вже цілий тиждень числиться за якимось Жюлем Дартуеном. Я допитав швейцара, який чергував уночі, і він пригадав, що незадовго до півночі випустив із готелю якогось добродія, але хто це був, він не знає…

Мегре нарешті наважився відчинити двері до спальні, де біля ніжок ліжка, головою на килимку, ногами на голій підлозі, все ще лежало тіло вбитого.

— Куля, очевидно, влучила в серце, і смерть настала майже одразу… Я гадаю, краще буде дочекатися нашого судового лікаря: треба, щоб кулю вийняв він. Він може прибути щохвилини разом із панами з прокуратури…

— Об одинадцятій годині… — машинально промовив Мегре.

Було вже чверть на одинадцяту. На вулиці, як і раніше, торгувалися біля візків господарки; в гарячому повітрі стояв ніжний аромат фруктів та зелені…

"Бідаків…"

— Кишені в нього ви обшукали?

Це було ясно і так — на столі в безладді лежала чоловіча одежа, а як розповідала жінка, Трамбле акуратно склав на ніч всі свої речі.

— Тут усе… Гаманець… Сигарети… Ключі… Портмоне — в ньому сотня франків і фотографії дітей…

— Що кажуть сусіди?

— Мої хлопці опитали всіх у будинку… Трамбле живуть у цій квартирі вже двадцять років… Коли з'явилися діти, вони зайняли ще дві кімнати… Ніяких особливих подій… Жодних несподіванок… Щороку їздять на два тижні у відпустку в Канталь, на батьківщину Трамбле… У них ніхто не буває, хіба що інколи заходить сестра пані Трамбле, уроджена Ляпуент… Обидві з Канталю… Трамбле щодня виходив із дому в один і той самий час. На роботу їздив у метро, зі станції Вільє… Повертався о пів на першу, за годину їхав знову і повертався увечері, о пів на сьому…

— Що за чортівня!

Цей вигук вирвався у Мегре мимоволі. І справді, чортівня, злочин, для якого не було видно жодної спонуки! У якому не було жодного сенсу!

Є сотні мотивів для того, щоб важити на чиєсь життя, але всі вони певною мірою розписані, на них, так би мовити, заведено каталог.

Прослуживши тридцять років у поліції, неважко одразу сказати, з яким саме різновидом злочину маєш справу.

Трапляється, що вбивають якусь стару лихварку, крамарку, щоб обчистити її касу чи витрусити заощадження з матраца. Трапляється, що вбивають через ревнощі, через…

— Він часом не займався політикою?

Мегре підвівся і вийшов до сусідньої кімнати, щоб подивитися, що читав небіжчик минулого вечора. Це був один із дешевих пригодницьких романів, історія плаща і кинджала, в строкатій обкладинці.

Нічого не вкрали… Навіть не намагалися вкрасти… І все-таки це не було випадкове вбивство. Навпаки, його ретельно готували; вбивці довелося найняти кімнату в будинку навпроти, діставати гвинтівку — скоріше за все пневматичну. Так просто, знічев'я цього ніхто не став би робити, тим більше заради якогось шарпака.

— Ви не чекатимете на людей з прокуратури?

— Я ще їх застану тут. Залиштесь, будь ласка, щоб ознайомити їх із цією справою.

Гамір за стіною не вгавав: пані Трамбле, уроджена Ляпуент, воювала з дітьми.

— До речі, скільки їх у неї?

— П'ятеро… Троє синів і дві доньки… Один синок минулої зими захворів на плеврит, і зараз він у родичів на селі… Йому вже минуло тринадцять…

— Ходімо, Люка!

Його зовсім не кортіло побачити знову пані Трамбле з її нудним: "Таке могло скоїтися тільки зо мною..."

Він спустився важким кроком по сходах, чуючи, як за спиною відчиняються двері і як перешіптуються сусіди.

Мегре подолав спокусу зайти до крамнички вугляра і пропустити скляночку сухого: там було повнісінько цікавих, що чекали приїзду чиновників із прокуратури. Він волів краще дійти до вулиці Батіньоль, де про нічну драму нічого не знали.

— Ти що питимеш?

— Те, що й ви, патроне...

Мегре побачив своє відображення у дзеркалі над прилавком і машинально втер спітніле чоло.

— А що ти про це думаєш?

— Коли б, не дай боже, мені дісталася така жінка...

Люка вмовк.

— Займися цим типом із готелю "Ексельсіор"... Звичайно, ти там багато не знайдеш. Коли вбивство готується так ретельно, то слідів не залишають... Ей, таксі...

Тим гірше для бухгалтерії! Було надто жарко, щоб душитися в метро чи стояти на розі й чекати автобуса.

— Зустрінемося на розі Де-Дам… А ні, то по обіді в Сюрте…

Бідаків так не вбивають, чорт забирай! Їх убивають зовсім інакше — не поодинці, а масами, влаштовуючи війни та революції! Трапляється, що вони самі накладають на себе руки — та тільки не за допомогою пневматичної гвинтівки. І не тоді, коли вони шкребуть собі п'яти.

Коли б він не був уродженцем якогось задрипаного Канталя і носив іноземне ім'я, вбитого можна було б ще запідозрити в приналежності до якоїсь там невідомої таємної організації його земляків…

Та й не був він схожий на тих, кого вбивають! Пика не та, ось у чім заковика! Та й ця вбога квартира, жінка, п'ятеро дітей, чоловік у білизні, "фрррррт", з яким пролетіла куля…

Верх таксі був відкинутий, і Мегре смоктав свою люльку, час од часу знизуючи плечима. На якусь мить він полинув думками до пані Мегре. "Бідолашна!" — сказала б вона. В таких випадках жінка завжди співчуває жінці.

— Ні, номера я не знаю… Так, вулиця Сантьє… "Куврер та Бельшас"… Певно, щось солідне. Поважний торговий дім, заснований десь року тисяча вісімсот…

Він лютував. Лютував тому, що не розумів і не терпів незрозумілого… Вулиця Сантьє була вщерть заповнена автомобілями. Зупинивши машину, водій звернувся до перехожого, щоб запитати адресу, і в цю мить Мегре побачив на фасаді одного з будинків вималювані гарними золотими літерами слова: "Куврер та Бельшас".

— Зачекайте… Я ненадовго.

Власне, він ще цього не знав, але спека зробила його якимсь ледачим. Ще б пак — адже більшість його колег та інспекторів

прохолоджувалися зараз десь біля моря, а йому навіть не вдалося посидіти якусь днину в кабінеті! А він ще зранку на це настроївся.

Другий поверх. Анфілада темних кімнат, що чимось скидалися на ризницю.

— Я можу бачити пана Куврера?

— В особистій справі?

— Якнайособистішій.

— Даруйте, але пан Куврер помер п'ять років тому.

— А пан Бельшас?

— Пан Бельшас зараз у Нормандії… Якщо хочете, ви можете розмовляти з паном Мовром.

— А хто це?

— Довірена особа фірми. Він зараз у банку, але незабаром має повернутися…

— Скажіть, а пан Трамбле зараз на місці?

У відповідь співрозмовник вирячує очі.

— Даруйте, як ви сказали?

— Пан Трамбле… Моріс Трамбле…

— Уперше чую.

— Це ваш касир…

— У нашого касира прізвище Мажін… Гастон Мажін…

"Що далі в ліс, то більше дров", — подумав Мегре. Того дня йому не давали просвітку трафаретні фрази.

— Ви будете чекати на пана Мовра?

— Еге ж, доведеться.

Сидіти й нюхати нудотний запах галантереї та картонного клею. На щастя, це не тривало надто довго. Незабаром з'явився і сам пан Мовр, добродій років шістдесяти, одягнутий з голови до ніг у все чорне.

— Це ви хотіли зі мною говорити?

— Мегре, комісар карного розшуку.

Якщо він сподівався приголомшити пана Мовра, то даремно.

— Чим я завдячую…

— Якщо не помиляюся, у вас працює касиром месьє Трамбле?

— Він справді у нас працював, але досить давно… Стривайте, це було того року, як ми модернізували нашу філію в Камбре. Так… Сім років тому… Навіть трохи більше, бо він пішов од нас серед весни.

Пан Мовр поправив пенсне:

— Одне слово, вже сім років, як Трамбле у нас не служить.

— Відтоді ви його більше не бачили?

— Особисто я — ні разу.

— Ви були задоволені ним як службовцем?

— Цілком… Я знав його дуже добре, тому що він найнявся сюди лише на кілька років пізніше за мене… До своїх службових обов'язків він ставився надзвичайно сумлінно і шанував порядок… Пішов він од нас, пригадую, через якусь вельми поважну причину, додержуючись усіх формальностей… Здається, через сімейні обставини… Він мав намір поселитися у себе на батьківщині, в Оверні чи в Канталі — вже не пригадую…

— В його рахунках ви ніколи не виявляли недостачі?

Пан Мовр аж поточився, немов образили його особисто.

— Даруйте, месьє, але у нас таких речей не буває.

— А вам ніколи не доводилося чути, що у цього Трамбле була коханка або що він схильний до якихось пороків?

— Ні, добродію. Ніколи. І я переконаний, що цього з ним не могло статися.

І годі. То ж знайте, пане комісар карного розшуку, що навіть вам не все дозволено! Але Мегре не здавався.

— Дивно… Річ у тім, що протягом семи років, до вчорашнього дня включно, пан Трамбле щоранку йшов з дому до вашої. контори і щомісяця приносив жінці платню…

— Пробачте, але це неможливо!

Йому недвозначно показували на двері.

— Отже, він був зразковий службовець?

— Бездоганний службовець.

— І в його поведінці ви не помітили нічого такого…

— Ні, месьє, нічогісінько. Даруйте, але на мене чекають два гуртові покупці з провінції, і…

Уф! Ну й спекота! Майже як у квартирі на Де-Дам. Приємно було опинитися знову на вулиці, побачити своє таксі, водія, котрий уже встиг випити в сусідньому бістро скляночку мінеральної і повертався до машини, утираючи вуса.

— А куди зараз, пане Мегре?

Його знали в обличчя всі паризькі шофери, і це було по-своєму приємно.

— На вулицю Де-Дам, друзяко…

Так-так, виходить, сім років підряд цей самий Моріс Трамбле виходив у належний час із дому, поспішаючи на роботу, і сім років…

— Зупинишся десь по дорозі, я заскочу промочити горлянку…

Задля профілактики — перш ніж знову зустрітися з вдовою Трамбле та й усіма цими панами з прокуратури, які вже, певно, юрмляться в квартирі на вулиці Де-Дам.

"Так бідаків не..."

Та чи й справді він був такий бідак, цей нещасний Трамбле?

2. ВБИВЦЯ З ХВОРОЮ ПЕЧІНКОЮ ТА ЛЮБИТЕЛЬ КАНАРОК

Що з тобою, Мегре? Ти не спиш!

Вже давно минула третя година ночі, а Мегре все ще повертався в ліжку, весь упрілий, хоча було відчинено двоє вікон, які виходили на бульвар Рішар-Ленуар. Досі він ще не склепив очей. Кожного разу, коли дихання дружини ставало глибоким і рівним, він знову, проти волі, починав думати про свого бідака, як він тепер його називав.

Все здавалося невиразним, все розпливалося, як у маренні. І Мегре знову й знову повертався до вихідного пункту. Квартира на вулиці Де-Дам. Пів на дев'яту ранку. Моріс Трамбле вже кінчає одягатися. Тут же, поруч, нудна пані Трамбле — тепер Мегре знав, що її звати Жюльєтта, важко було вигадати ім'я, що пасувало б їй менше, — отже, поруч нудна Жюльєтта в бігуді, з поглядом великомучениці, силкується вгамувати галасливих дітей, внаслідок чого гвалт стає ще нестерпнішим.

"Він страх не любив галасу, пане комісар". Чому саме ця деталь вразила Мегре якнайдужче з усього, що він почув? Чому вона так настирливо спливала в пам'яті зараз, у напівсонному забутті? Не терпіти галасу — і мешкати на вулиці Де-Дам, людній, тісній, поряд із базаром, та ще й з п'ятьма дітьми, які тільки те й роблять, що сваряться одне з одним, і з цією Жюльєттою, котра не знає, як їх угамувати...

"Він одягається, гаразд... Голиться — через день, це сказала Жюльєтта... Випиває чашку кави і з'їдає два рогалики... Виходить на вулицю, прямує до бульвару Батіньоль і на станції Вільє сідає в метро..."

Майже всю другу половину дня, після відвідин фірми "Куврер та Бельшас", Мегре просидів у себе в кабінеті, поринувши у поточні справи. В цей час вечірні газети, на прохання поліції, вже друкували на перших шпальтах портрети Моріса Трамбле.

А бригадир Люка тим часом подався до готелю "Ексельсіор", прихопивши з собою фотографії всіх рецидивістів та карних злочинців, чия зовнішність хоч трохи пасувала під опис прикмет уявного Жозефа Дамбуа, точніше кажучи — вбивці.

Розглядаючи фотографії, хазяїн готелю, виходець із Оверні, заперечливо хитав головою:

— Щоправда, я його мало бачив, але, по-своєму, він не того поля ягода…

Бригадирові не раз уривався терпець, поки він нарешті з'ясував: хазяїн хотів сказати, що пожилець з пневматичною гвинтівкою був зовсім не схожий на злочинця, зовні він виглядав цілком безневинно й сумирно.

— Коли він прийшов і попросив номер на тиждень, я подумав, що це якийсь нічний сторож…

Людина непримітної зовнішності. Середнього віку. Та мало хто його бачив, бо він повертався до себе тільки на ніч, а вранці ішов геть.

— А в нього були з собою якісь речі?

— Невеличка валізка, знаєте, як ото у спортсменів… Футболісти носять у таких свої бутси.

Вусатий.

Хазяїн казав, що вуса руді. Нічний швейцар запевняв, що шпакуваті. Правда, він бачив їх при іншому освітленні.

— І весь він якийсь… ну, не те щоб брудний, а потертий… Я звелів йому платити за тиждень вперед. Портмоне у нього було теж пошарпане, а грошей, як кіт наплакав…

Свідчення покоївки з п'ятого поверху:

— Я його ні разу не бачила, бо прибирала його номер пізно вранці, після сорок другого та сорок третього… Та можете мені повірити: здалеку було видно, що живе старий парубок…

Люка перевернув догори дном усю кімнату, не проминувши жодної речі, метр за метром, На подушці він знайшов три волосинки: дві з голови, одна з вусів. Знайшов на емальованому туалеті майже порожній флакончик з-під одеколону, а на каміні — старого гребінця, в якому бракувало половини зубців.

От і все. Вельми скромні трофеї. І однак в лабораторії спромоглися дещо з'ясувати. На думку експертів, що протягом кількох годин досліджували гребінець та волосся, злочинцеві було від сорока шести до сорока восьми років. Він був рудий, але вже починав сивіти й лисіти. Вдачу мав флегматичну і мав хвору печінку.

Однак не про те міркував Мегре, повертаючись у своєму ліжку. Він думав про вбитого.

"Він одягається, снідає, бере капелюх і виходить на вулицю… Він іде до метро на бульварі Батіньоль…"

Та, звичайно, зовсім не для того, щоб їхати на вулицю Сантьє, до контори фірми "Куврер та Бельшас", де вже сім років жодна жива душа його не бачила, а кудись в зовсім інше місце…

Чому Мегре гадав, що в той час, коли Трамбле ще служив у "Куврера та Бельшаса", йому зручно було їздити в метро? Дуже просто. Лінія Порт-де-Шампре — Пре-Сен-Жерве пряма, без пересадок. Трамбле досить було зійти на станції Сантьє.

І тут Мегре пригадав, що дочка Трамбле, Франсіна, яку він бачив сьогодні мигцем і не встиг навіть до ладу роздивитися, вже близько року працює в крамниці стандартних цін на вулиці Реомюра. Вулиця Реомюра іде під прямим кутом до вулиці Сантьє. Це на тій же самій лінії метро.

— Ти не спиш? — запитала пані Мегре.

— Мені треба з'ясувати одну річ, — одповів він, — можливо, ти знаєш… Очевидно, всі крамниці стандартних ціп належать одному й тому ж трестові і працюють за єдиним розкладом. Ти ж якось ходила до такої крамниці на авеню Республіки…

— Що ж саме тебе цікавить?

— О котрій годині вони відчиняються?

— О дев'ятій…

— Ти це точно знаєш?

Відповідь жінки, очевидно, була йому така приємна, що, перш ніж нарешті заснути, він замугикав собі під ніс якусь пісеньку.

* * *

— А мати нічого не сказала?

Було чверть на десяту ранку, і Мегре сидів у себе в кабінеті, слухаючи Люка. Бригадир допіру зайшов і ще навіть не встиг зняти свій солом'яний капелюх.

— Я пояснив їй, що вам потрібні якісь додаткові відомості, але що ви не хочете надокучати їй у таку тяжку хвилину і тому наважилися потурбувати доньку.

— А що донька?

— Ми приїхали автобусом, як ви звеліли. Мені здається, вона трохи нервується. Весь час допитувалася, навіщо ви її викликаєте.

— Скажи, нехай зайде.

— Там з вами хоче поговорити якийсь літній чолов'яга.

— Потім... Скажи, нехай почекає... А хто він?

— Якийсь торговець з Луврської набережної... Він хоче вам щось розповісти і особисто...

Пекло вже не так, як напередодні. Над Сеною сріблилася промениста юга, огортаючи легеньким серпанком каравани барж.

Зайшла Франсіна, одягнута в скромний темно-синій костюм і білу полотняну блузку. Дуже гарненьке, дуже молоденьке дівча. Біляві кучері, що їх вдало відтіняв кокетний червоненький капелюшок, високі, чітко обрисовані груди. З учорашнього дня у Франсіни, певно, не було часу придбати собі щось жалобне.

— Сідайте, мадмуазель... Якщо вам жарко, я охоче дозволяю вам зняти жакет...

Над верхньою губою в неї вже блищали крапельки поту.

— Вчора ваша матінка сказала мені, що ви працюєте продавщицею в крамниці стандартних цін на вулиці Реомюра… Коли не помиляюся, це та крамниця, що поблизу Севастопольського бульвару, ліворуч, чи не так?

— Так, месьє…

Губи в неї затремтіли, і Мегре здалося, що вона хоче щось йому сказати, та не наважується.

— Крамниця відкривається о дев'ятій, чи не так? І вона розташована поблизу вулиці Сантьє, куди ваш батько їздив щоранку на роботу. Принаймні так вважалося. Ви, мабуть, інколи вирушали разом?

— Лише кілька разів…

— Ви певні цього?

— Звичайно, інколи траплялося…

— І ви прощалися з батьком біля місця його служби?

— Еге ж, поблизу… На розі…

— Отже, у вас ніколи не виникало жодної підозри?

Він тихенько попихкував люлькою і з найневиннішим виглядом розглядав це юне личко, на якому тепер відбивалось таке сум'яття і тривога.

— Я певний, що така молода особа, як ви, не дозволить собі казати неправду поліції… Ви добре розумієте, що це могло б скінчитися для вас неприємностями, тим більше в таку хвилину, коли ми робимо все од нас залежне, щоб розшукати вбивцю вашого батька.

— Так, месьє.

Вона дістала із сумочки носову хусточку, притулила її до очей і тихо схлипнула, ладна от-от розплакатися по-справжньому.

— У вас гарні сережки…

— Ах, месьє…

— Ні, справді дуже гарні. Дозвольте? Далебі, можна подумати, що у вас уже є коханий.

— О, що ви, месьє!

— Вони золоті, а ці два гранати в них — справжні.

— Ні, месьє… Мама теж гадала, що справжні, але…

— Але?

— Я їй сказала, що ні…

— Тому що ви купили ці сережки самі?

— Так, месьє.

— Отже, ви не віддавали платні своїм батькам?

— Віддавала, месьє. Але мені дозволили залишати гроші за понаднормову роботу…

— І сумочку ви собі теж купили самі?

— Так, месьє.

— Скажіть-но мені, ясочко…

Вона здивовано підвела голову, і Мегре засміявся.

— Ну, досить.

— Що досить, месьє?

— Морочити мені голову!

— Слово честі…

— Даруйте, хвилинку… Алло? Комутатор? Дайте мені крамницю стандартних цін на вулиці Реомюра… Еге ж…

— Стривайте, месьє…

Він зробив їй знак замовкнути, і дівчина залилася сльозами.

— Алло… Крамниця?.. Ви не могли б з'єднати мене з директором?.. Ах, це ви самі?.. Говорять із Управління карного розшуку. Нам потрібна довідка щодо однієї із ваших продавщиць… Мадмуазель Франсіна Трамбле… Так, так, будь ласка… Що? Вже три місяці? Дякую… Можливо, я до вас заїду протягом дня… Потім обернувся до дівчини:

— Ну, от, мадмуазель!

— Я б і сама вам призналась…

— Коли?

— Я хотіла набратися духу…

— Як це сталося?

— А ви моїй мамі не розкажете?.. Це через неї я не хотіла говорити… Знову будуть сльози та нарікання… Коли б ви знали мою маму!.. Я вам уже казала, що інколи ми їздили в метро разом з батьком… Він з самого початку був проти того, щоб я ішла на роботу, а надто до цієї крамниці… Розумієте?.. Та мама завела своєї: ми не такі багаті, вона і так насилу зводить кінці з кінцями, а це така щаслива нагода… Вона сама одвела мене до директора… Ну, от… А три місяці тому я вранці вийшла з дому без грошей, а огляділася тільки на розі вулиці Сантьє, коли вже попрощалася з батьком… Того дня мама доручила мені дещо купити… Я побігла за батьком… Але він проминув будинок "Куврер та Бельшас" і загубився в юрмі…

Я подумала, що йому, певно, треба було купити сигарет чи ще щось… Я дуже поспішала… І я пішла до своєї крамниці… Вдень я вибрала вільну хвилинку і вирішила збігати до батька на роботу… Там мені відповіли, що він уже давно у них не служить…

— І увечері ви все йому розповіли?

— Ні… Але наступного дня я пішла за ним… Він попрямував у бік Сени. Дорогою вийшло так, що він обернувся й побачив мене… Тоді він сказав: "Тим краще…"

— Чому: "Тим краще"?

— Бо йому не подобалося, що я працюю продавщицею. Він пояснив мені, що йому вже давно хотілося забрати мене з крамниці… Він сказав, що влаштувався на іншу роботу, кращу за попередню, бо тепер йому не треба цілісінький день нудитися в чотирьох стінах… Тоді він і купив мені ці сережки… "Коли мати питатиме, звідки вони в тебе, скажи, що вони несправжні…"

— Ну, а потім?

— Я пішла з роботи, але мамі нічого не сказала. В дні платні батько давав мені гроші, які я раніше одержувала в крамниці. Іноді ми з ним зустрічалися в місті й ходили разом у кіно або до ботанічного саду…

— А ви не знаєте, що саме робив ваш батько протягом дня?

— Ні… Але я добре розуміла, чому він нічого не каже матері… Коли б він почав давати їй більше грошей, в домі нічого не змінилося б… Був би такий самий безлад… Це важко пояснити, та коли б ви в нас пожили, ви зрозуміли б… Мама непогана людина, але…

— Дякую, мадмуазель…

— Ви з нею будете про це говорити?

— Поки що не знаю… Скажіть, будь ласка, вам не доводилося бачити батька в товаристві якого іншого чоловіка?

— Ніколи.

— Він ніколи не давав вам ніяких адрес?

— Ми завжди зустрічалися де-небудь біля Сени, поблизу Нового моста або біля мосту Мистецтв…

— Останнє запитання: під час цих зустрічей він був одягнутий так само, як звичайно, тобто носив той самий одяг, що й удома, на вулиці Де-Дам?

— Одного разу, лише одного, тижнів зо два тому, він прийшов у сірому костюмі, якого я раніше на ньому не бачила, бо вдома він у ньому ніколи не з'являвся.

— Дякую вам… Певна річ, ви ні з ким про це не говорили?

— Ні з ким.

— А у вас часом немає дружка десь по сусідству?

— Клянусь вам…

Він був вдоволений, хоча підстав для цього не було: справа не тільки не з'ясовувалася, а, навпаки, дедалі більше заплутувалася. Можливо, він був радий, що інтуїція не підвела його і нічний здогад підтвердився? А може, причина була в тому, що він уже "захворів" своїм бідолахою Трамбле, котрий стільки років примудрявся водити за носа цю зловісно нудну Жюльєтту і приховувати від неї своє друге життя?

— Люка, впусти цього пана…

Теодор Жюсьом, продавець птахів з Луврської набережної в Парижі.

— Я прийшов у зв'язку з фотографією…

— Ви впізнали вбитого?

— Ще б пак, месьє. Він був одним із моїх найкращих клієнтів…

І от так відкрився ще один бік життя Моріса Трамбле. Не рідше, як раз на тиждень він заходив до крамнички Теодора Жюсьома і просиджував там цілі години, слухаючи спів птахів. Найбільше він кохався в канарках. Він купував їх більш як хто.

— Я продав йому принаймні три великий вольєри.

— Ви одвезли їх до нього додому?

— Ні, месьє… Він одвозив їх сам, у таксі.

— І ви не знали його адреси?

— Я не знав навіть його прізвища. Він просив називати його месьє Шарлем. Так усі його й звали, не тільки ми з жінкою, але й наші продавці. О, це був знавець, справжній знавець. Я ніколи не міг утоpопати, чому він не показує своїх канарок на конкурсах. Деякі з них чудово співали і могли б завоювати не один приз, запевняю вас, це були б перші призи…

— Як на вашу думку, він був багатою людиною?

— Багатою? Ні, месьє… Він був забезпечений… В ньому не було помітно скнарості, але грошима він не розкидався…

— Одне слово, цілком порядна людина?

— Чудова людина і клієнт, яких у мене мало…

— Він ніколи не приходив до вас з кимось іншим?

— Ніколи…

— Дякую вам, месьє Жюсьоме…

Та месьє Жюсьом нікуди не поспішав.

— Є одна обставина, яка мене цікавить і навіть непокоїть… Якщо вірити газетам, то в квартирі на вулиці Де-Дам немає ніяких пташок. Коли б канарки, що їх він у мене купував, були там, то про це, певна річ, неодмінно написали б, чи не так? Їх було в нього щонайменше дві сотні, і згодьтеся, що не кожного дня…

— Інакше кажучи, ви боїтеся, що вони…

— … Еге ж, перебувають у такому місці, де тепер, коли немає вже месьє Шарля, про них нікому турбуватися…

— Гаразд, месьє Жюсьоме, я обіцяю: як тільки ми їх розшукаємо, ви одразу про це довідаєтесь і зможете належним чином про них подбати, якщо, звичайно, не буде пізно…

— Дякую вам… Це більше моя жінка турбується…

— До побачення, месьє Жюсьоме…

Двері зачинилися.

— Ну, друзяко, що ти про це думаєш? — звернувся до Люка комісар. — Висновки експертів одержав?

— Допіру принесли.

Передусім висновок судово-медичної експертизи. З пояснень доктора Поля витікало, що смерть Трамбле загалом сталася внаслідок нещасного випадку.

Сорок рядків медичних термінів та міркувань, в яких комісар нічогісінько не тямив.

— Алло, доктор Поль?.. Чи не будете ви так ласкаві пояснити мені, що ви хотіли сказати у вашому висновку?

— Що, власне, куля не повинна була проникнути до грудної клітки убитого, бо не мала для цього достатньої пробивної сили… Коли б вона якимось дивом не попала в тонку м'язову тканину між ребрами, вона б ніколи не досягла серця і не могла б спричинити поранення, небезпечного для життя. Йому просто не пощастило, от і все, — сказав наостанку доктор Поль. — Потрібен був певний кут прицілу… І щоб він сидів саме в такій позі…

— Ви гадаєте, що вбивця зважив на все це, коли цілився?

— Я гадаю, що вбивця йолоп… Йолоп, котрий, можливо, стріляє не так уже й погано, коли він зміг застрелити нашого бідолаху, але котрий ніколи не зміг би прицілитися так, щоб куля потрапила саме в серце… На мій погляд, він взагалі мало що тямить у вогнепальній зброї…

Це підтвердив також і Гастін-Реннет, експерт по зброї. Згідно з його висновком, куля була від пневматичної гвинтівки, якими користуються в ярмаркових тирах, свинцева, дванадцяти міліметрова.

Цікава деталь: вбивця ретельно відточив кулю, щоб зробити її гострішою.

Коли Мегре зажадав пояснень, експерт відповів:

— Її убивча сила від цього не збільшилася, навпаки! Проникаючи в тіло, заокруглена куля робить більше шкоди, аніж загострена. Чолов'яга, котрий усе це зробив, безперечно, думав, буцімто вигадав

щось дуже мудре, а насправді він нічогісінько не тямить у вогнепальній зброї.

— Отже, виходить, він дилетант?

— Дилетант, що начитався детективних романів… Та й то зрозумів усе навпаки.

От і все, що вдалося встановити до одинадцятої ранку на другий день після вбивства Моріса Трамбле.

На вулиці Де-Дам Жюльєтта розривалася поміж своїми повсякденними і новими клопотами, що їх принесла з собою смерть голови родини, до того ж смерть нагла. З ранку до вечора її обсідали газетярі, а на сходах чатували в засідці фоторепортери.

— Що йому було від тебе потрібно, цьому комісарові?

— Нічого, мамо…

— Ти кажеш неправду… Всі завжди кажуть мені неправду… Навіть твій батько обдурював мене, обдурював кілька років підряд…

Сльози лилися в неї рікою, вона схлипувала, шморгала носом, ні на мить не вмовкаючи, поралася в домі, роздавала штурхани дітям, котрих треба було встигнути одягти в усе чорне до завтрашнього похорону.

А десь у місті чекали канарки, поки їх нагодують.

— Нічого не вдієш, доведеться чекати, — зітхав комісар, звертаючись до Люка.

Чекати результатів від опублікування фотографій, чекати, що люди впізнають Моріса Трамбле або месьє Шарля.

Бував же він де-небудь протягом цих семи років! Якщо він переодягався десь поза своєю домівкою, купував співучих пташок та клітки для них, значить, десь у нього був притулок: квартира, кімната, можливо, цілий будинок? І, таким чином, він мав справу з господарем або з консьєржкою чи служницею? Можливо, в нього були друзі? Можливо, навіть коханка?

Смішно сказати, але Мегре вів цю справу не без деякого хвилювання, в чому б не наважився признатися і самому собі.

"Так бідаків не вбивають..."

І ось уже чоловік, якого Мегре ніколи в своєму житті не бачив, про чиє існування він навіть гадки не мав, такий собі сіренький і нецікавий неборак, що помер найбезглуздішою смертю, сидячи на ліжку, де куняла нудна Жюльєтта, — і до того ж від кулі, яка зовсім не повинна була його вбити, — чоловік цей став близьким Мегре.

Гвинтівка із ярмаркового тиру... Із таких гвинтівок збивають кульки, що підскакують на струменях води...

Та й сам убивця, який так терпляче відточував свинцеву кулю, сподіваючись зробити її ще смертоноснішою... Залишаючи готель, він не залишив по собі нічого, крім старого брудного гребінця з виламаними зубцями... Ким він міг бути, як не таким самим бідаком?

У нього була хвора печінка. От майже й усе, що було про нього відомо.

Люка знову подався на полювання. Нудна робота — ні радості, ні слави. Відвідати всі крамниці Парижа, в яких торгують зброєю. Потім усі

тири, бо цей тип міг купити гвинтівку саме там. Інспектор Жанв'є допитував торговців з Луврської набережної та з набережної Межіссері, а також хазяїв кафе біля Нового мосту і мосту Мистецтв, куди Трамбле, можливо, заходив вихилити скляночку вина, коли чекав на свою дочку.

Нарешті, гладун Торанс займався водіями таксі, бо далеко не щодня їм доводиться перевозити пасажирів з великими пташиними вольєрами.

Що ж до Мегре, то він в цей час сидів у ресторанчику "Дофін" і раював, посмоктуючи аперитив та пихкаючи люлькою, на відкритій терасі, затіненій червоно-жовтим смугастим тентом. Невдовзі можна було йти обідати, але іноді на якусь мить його брови хмурилися.

Щось невиразно непокоїло його, але він ніяк не міг збагнути, що саме. Здається, йому щось сказали чи то сьогодні, чи то вчора увечері; це його дуже вразило, щось дуже важливе, але що саме — він забув.

Якась коротенька зовні банальна фраза. І все-таки вона йому запам'яталася, тоді він її одразу для себе відзначив. І ще навіть подумав, чи не в ній ховається ключ до всієї цієї загадкової історії.

Стривайте... Коли це було? Чи не під час допиту цієї високогрудої дівчини в червоному капелюшку... Він перебирав у пам'яті все, що вона йому казала... Повертався знову до сцени на розі вулиці Сантьє; коли вона побігла за батьком і побачила, що він проминув місце своєї роботи...

Сережки?.. Ні... Інколи батько з дочкою потай ходили в кіно... Загалом, Франсіна була улюбленицею Трамбле... Він, певно, вельми пишався, коли йшов із нею гуляти чи купував їй нишком од матері коштовні речі...

Ні, не те... Коротенька фраза була пов'язана з чимось іншим... З чим же?.. Звідкись згори на нього падав косий промінь сонячного світла, в

якому кружляли міріади золотих порошинок, немов у кімнаті, де щойно перестилали постіль...

На вулиці Де-Дам, ось де він її чув... Відчинені були двері на кухню... Говорила Жюльєтта... Про що ж вона тоді говорила, коли йому нараз здалося — ще трохи, і він усе зрозуміє?

— Жозефе! Скільки з мене?

— Чотири франки, пане комісар.

Всю дорогу він намагався пригадати її, ту капосну коротеньку фразу. І навіть удома, коли, скинувши піджак і поклавши лікті на стіл, Мегре сидів за обіднім столом, він з усіх боків намагався підступитися до неї. Пані Мегре, помітивши його заклопотаність, не заважала йому зайвими розмовами.

Проте, подаючи фрукти, не витримала:

— І все-таки скажи, хіба ж не огидно, коли чоловік...

Ще б пак! Але пані Мегре не знала Жюльєтту. Вона не бачила квартири на вулиці Де-Дам.

Коротенька фраза вже крутилася у нього в голові, десь поряд із тим, що сказала дружина... Сама того не знаючи, вона допомогла йому.

"Скажи, хіба ж не огидно, коли чоловік..."

Ще невеличке зусилля, зовсім невеличке зусилля! Та ніщо не спало йому на думку. Він кинув серветку на стіл, натоптав люльку, націдив собі чарку кальвадоса і сів біля вікна — трохи перепочити, перш ніж знову вирушати на набережну Орфевр.

3. СЛІД РИБАЛКИ З ВУДОЧКОЮ

Того ж дня о шостій годині вечора Мегре і Люка виходили із таксі далеко за Аустерліцьким мостом на Привокзальній набережній. Поряд із ними шкутильгав якийсь схожий на бродягу чолов'яга в старому потертому одязі.

І тут нарешті в голові комісара зненацька майнула та коротенька фраза, яку він так довго і марно намагався пригадати: "Він страх не любив галасу".

Трамбле, цей бідак, вбитий тієї хвилини, коли він у білизні сидів скраю на ліжку і тер свої хворі підошви, Трамбле, котрий мешкав на вулиці Де-Дам з п'ятьма шибениками-дітьми і з жінкою, котра тільки знала, що скиглити й нарікати, — цей Трамбле не любив галасу.

Є люди, які не зносять певних запахів, інші бояться холоду або спеки. Мегре запам'ятав один процес: розводилося подружжя, що прожило разом чи то двадцять шість, чи то двадцять сім років. Вимагаючи розлучення, чоловік заявив суду:

— Я не можу звикнути до запаху моєї дружини.

А Трамбле не міг терпіти галасу. І тому, коли він, внаслідок якихось іще невідомих обставин, дістав можливість залишити роботу в фірмі "Куврер та Бельшас" на гомінкій вулиці Сантьє, він влаштував собі притулок тут, в одному із найбезлюдніших закутків Парижа.

Це була тиха простора набережна, на причалах якої ледачо погойдувалися низки барж. Навкруги все дихало провінціальним спокоєм — і маленькі двоповерхові будиночки, що вишикувалися вздовж Сени поміж кількома незграбними прибутковими домами; і кафе, куди, здавалося, ніколи не заглядає жодна жива душа; і подвір'я, де перехожий з подивом помічав зграю курей, що греблися в купі гною.

Відкриття належало старому на прізвисько Черешня, кульгавому обідранцю, що мешкав під найближчим мостом, як він сам не без гордощів заявив, коли раніше за інших з'явився зі своїм повідомленням до управління.

Поки він чекав на прийом, їх прибуло ще троє — дивовижні людці, такі самі голодранці, як і старий Черешня, типи, подібних до яких можна здибати лише на паризьких набережних.

— Адже я прийшов перший, га, комісаре?.. Вже півгодини тут стовбичу... Їх тоді ще не було... Отож винагорода...

— Яка ще винагорода?

— А що, хіба ж не дають винагороди?

Де ж тоді справедливість? Старий Черешня був щиро обурений.

— Собачка втече, і то дають винагороду... А я ж вам хочу показати, де жив цей бідолаха, котрого вбили...

— Гаразд, щось вигадаємо, якщо твої відомості будуть того варті.

І вони почали сперечатись і торгуватися: сто франків... п'ятдесят... Зійшлися на двадцяти, його взяли з собою. І ось вони стоять перед вибіленим вапном двоповерховим будиночком із зачиненими віконницями.

— Я його тут майже щоранку бачив. Прийде і сяде з вудочкою он там, де буксир... Тут і зав'язалося наше знайомство... Попервах справи йшли в нього кепсько, але я дав йому кілька порад. Він потім таких пліточок тягав на конопляне сім'я! Це я його навчив... А об одинадцятій змотає, було, вудочки і додому... Так я й довідався, де він живе...

Мегре подзвонив — про всяк випадок — і всередині будинку лунко задеренчав старенький дзвінок. Люка дістав відмичку — і за хвилину двері було відчинено.

— Я буду тут поблизу, — сказав старий Черешня. — Коли що, то гукніть.

В першу мить їм стало навіть трохи моторошно: з будинку на них повіяло пусткою, і водночас чути було якийсь дивовижний шурхіт. Не відразу можна було здогадатися, що це літають у своїх вольєрах канарки.

Вольєри стояли в двох кімнатах нижнього поверху, самі ж кімнати виявилися голими; крім кліток, там майже нічого не було.

У порожньому приміщенні кожен звук відгукувався луною. Мегре і Люка ходили по кімнатах, відчиняли двері, створювали мимоволі протяги, од яких у кімнаті, що виходила вікнами на вулицю, здувалися завіски. Решта вікон були голі.

Скільки років ці стіни не обклеювалися заново? Паперові шпалери потемніли від пороху, і на них сірими плямами вимальовувалися силуети всіляких меблів, що колись тут стояли, — сліди, залишені тими, хто жив тут раніше

Люка зачудовано дивився на комісара, який, перш ніж узятися до справи, налив канаркам свіжої води і насипав у коритця дрібного й блискучого жовтого сім'я.

— Розумієш, друже, тут принаймні він міг побути в цілковитій тиші…

Біля одного з вікон стояло нове плетене крісло старовинного фасону, був також стіл, кілька різних стільців і на полицях — ціла бібліотека пригодницьких та історичних романів.

На нижньому поверсі вони побачили металеве ліжко, застелене розкішною пуховою ковдрою із червоного атласу, що вилискувала на світлі всіма кольорами веселки. Про таку могла мріяти яка-небудь заможна селянка.

Кухня. Миски, полумиски, сковорода. Принюхавшись, Мегре вловив стійкий запах смаженої риби. В ящику для сміття, що не випорожнявся кілька днів, видно було риб'ячі кістки та луску. В ніші був акуратно розставлений набір вудочок.

— Вам не здається, що це кумедно придумано, га, патроне?

Як видно, Трамбле розумів щастя по-своєму. Тихі кімнати, куди ніхто, крім нього, не заходив. Риболовля вудочкою на березі Сени. У нього було два складаних стільці, із яких один вдосконаленого зразка, певно, дуже дорогий. У гарних клітках — співучі пташки. І книги, купа книг в строкатих палітурках: книги, якими він міг зачитуватися в цілковитій тиші.

Та найцікавішим був контраст між злиденністю всієї обстави та окремими коштовними речами. Серед вудочок була одна імпортна, англійська, що коштувала принаймні кілька тисяч франків. В одній із шухляд єдиного в домі комода лежала золота запальничка з вигравіруваними ініціалами "М. Т." й дорогий портсигар.

— Ви що-небудь розумієте, патроне?

Так, Мегре, здається, починав розуміти. А надто коли знайшов кілька абсолютно нікчемних речей, серед них чудову іграшку — електричний поїзд.

— Розумієш, йому багато років хотілося мати усі ці речі…

— І ви гадаєте, що він грався цим поїздом?

— Цілком можливо… А хіба тобі ніколи не траплялося купувати ті речі, про які ти мріяв у дитинстві?

Отож Трамбле приходив сюди вранці, як інші приходять на роботу, і сідав з вудочкою навпроти свого будинку. Потім він повертався на вулицю Де-Дам на обід, інколи, можливо, після того, як поласував рибою, піймaною власноручно.

Він дбав про своїх канарок. Читав. Читав, очевидно, цілісінькі дні, сидячи в плетеному кріслі біля вікна. І навкруги було тихо, ніхто не турбував його, ніхто не кричав. Час від часу він ходив у кіно, іноді разом з донькою. І одного дня купив їй золоті сережки.

— Як ви гадаєте, звідки в нього були гроші? Дістав, у спадок чи когось пограбував?

Мегре нічого не відповів. Він усе ходив із кімнати в кімнату і видивлявся; а перед будинком стояв на чатах старий Черешня.

— Ти повертайся до Сюрте, накажи розіслати запити до всіх паризьких банків: треба з'ясувати, чи не мав у них Трамбле рахунку… Треба також запитати всі нотаріальні та адвокатські контори…

Одначе він мало в це вірив. Надто вже обачний був Трамбле, надто глибоко вкоренилася в ньому питима селянська обережність, щоб він наважився тримати свої гроші в такому місці, де їх могли виявити.

— Ви залишаєтесь тут?

— Еге ж… Певно, на цілу ніч… Слухай, принеси мені бутербродів та дві-три пляшки пива… І зателефонуй дружині, попередь, щоб не чекала… Подбай, щоб газети про цей будинок поки що нічого не писали.

— Якщо хочете, я ночуватиму тут разом з вами… або пришлю когось із інспекторів.

— Не варто.

У нього навіть не було з собою зброї. Навіщо?

І потекли години, дуже схожі, очевидно, на ті, що їх проводив у цьому будинку сам хазяїн. Мегре навіть погортав кілька книжок із його дивовижної бібліотеки. Видно було, що всі вони були прочитані по кілька разів.

Потім він довго перебирав вудочки; йому здавалося, що такому чоловікові, як Трамбле, вудочки повинні були уявлятися ідеальним сховком.

— Дві тисячі франків на місяць протягом семи років… Солідний капіталець. Не кажучи вже про ті гроші, які він витрачав особисто на себе… Безперечно, десь тут мала бути кубушка.

О восьмій вечора, коли Мегре в пошуках сховку почав оглядати вольєри, перед будинком зупинилося таксі.

Це приїхав Люка в супроводі якоїсь молодички. В неї, видно, був поганий настрій.

— Я не знав, що робити; телефону тут немає, — трохи зніяковіло пояснив бригадир. — Кінець кінцем, я вирішив, що найкраще буде привезти її сюди. Це його коханка…

Дебела чорнява особа з грубуватим блідим обличчям. Пильно й насторожено глянувши на комісара, вона процідила:

— Сподіваюся, мене не збираються звинувачувати в тому, що буцімто я вбила його?

— Заходьте, заходьте... — тихо мовив Мегре. — У цьому будинкові ви, напевне, орієнтуєтеся краще за мене...

— Я?.. Та я вперше бачу цю смердючу халабуду... П'ять хвилин тому я навіть не знала, що вона існує... Ну й аромати!

Чутливістю в неї відрізнявся ніс, не барабанні перетинки. І, сідаючи, вона передусім змахнула порох із запропонованого їй стільця.

4. ЧЕТВЕРТЕ ЖИТТЯ МОРІСА ТРАМБЛЕ

Ольга-Жанна-Марі Пуассонно, двадцять дев'ять років, родом із Сен-Жоріс-сюр-Ізер, без певних занять, мешкає в готелі "Босежур", вулиця Лепік, Париж, вісімнадцята округа. І одразу ж ця незграба з круглим, як диня, обличчям і зацокотіла:

— Прошу зауважити, пане комісар, що я сама до вас прийшла. Щойно я побачила фотографію в газеті, я собі сказала: іди, тобі немає чого боятися...

— Трамбле приходив до вас у готель?

— Еге ж, двічі на тиждень...

— Отже, хазяїн і обслуга знали його в обличчя?

— Ще б пак! Дуже добре знали. За ці п'ять років...

— Вони також бачили фотографію?

— Що ви маєте на увазі?

Вона прикусила губу — нарешті второпала.

— Хазяїн справді запитав мене, чи це, бува, не месьє Шарль на тій фотографії… Але я й сама прийшла б…

— Певна річ. Отже, ви його знали як месьє Шарля?

— Я познайомилася з ним випадково на бульварі Рошуар, коли виходила з кіно… Я працювала тоді офіціанткою в ресторанчику на майдані Кліші… Він поплентався слідом за мною… Сказав, що в Парижі буває лише вряди-годи, наїздом…

— Двічі па тиждень?

— Еге ж… Коли ми зустрілися вдруге чи втретє, він провів мене до готелю і зайшов подивитися, як я живу… Так це й почалося… Це він зажадав, щоб я кинула роботу…

Що знайшов у ній Трамбле? Чим вона його привабила? Очевидно тим, що, на відміну од тендітної, кощавої і білявої Жюльєтти, ця була висока на зріст, дебела, чорнява і гладка. Гладка — це, звичайно, головне. І, очевидно, її круглий, як диня, вид пов'язувався в уяві Трамбле з лагідністю, можливо, навіть і з чуттєвістю.

— Я невдовзі побачила, що він трохи пришелепуватий…

— Пришелепуватий?

— Ну, в кожному разі, з химерами… Він завжди торочив, що одвезе мене в село… Тільки про це й мріяв… Прийде, бувало, й одразу тягне посидіти де-небудь у парку на лавочці… Кілька місяців підряд він

умовляв мене поїхати з ним до того ідіотського села бодай на два-три дні, і, нарешті, все-таки умовив… Ви, може, гадаєте, що мені там було дуже весело? Дзуськи!

— Він вас утримував?

— Давав лише на прожиття… Доводилося запевняти його, буцімто я сама шию собі сукні… Йому, бачте, хотілося, щоб я цілісінькі дні просиджувала з шитвом та церуванням… От сміхота! Я його вже скільки разів у три вирви гнала! Чого я тільки йому не казала! А йому хоч би що, пристав, як сльота… Приходить за день-два знову, подарунки приносить… Або пише довжелезного листа… Чого це ви смієтеся?

— Так, нічого…

Бідолаха Трамбле! Хотів одпочити від Жюльєтти, а нарвався на Ольгу!

— Виходить, ви з ним частенько сперечалися…

— Авжеж, частенько…

— І ви ні разу не поцікавилися, де він живе? Ніколи не пішли за ним слідом?

— Він мені сказав, що десь поблизу Орлеанського вокзалу, і я повірила… А втім, мені було байдуже…

— Звичайно, він не був вашим єдиним другом?

— Певна річ, у мене були й інші… Але нічого серйозного.

— А ви не розповідали їм про ваші стосунки з месьє Шарлем?

— Невже ви гадаєте, що я ним так пишалася? Він був схожий на паламаря з бідної парафії…

— І ви ніколи не бачили його в товаристві інших осіб?

— Ніколи… Я ж вам кажу, що для нього вся радість була посидіти зі мною де-небудь у парку на лавочці… Це правда, що він був дуже багатий?

— Хто це вам сказав?

— Я читала в газеті, що він, певно, одержав велику спадщину… А я залишилась без копійки за душею… Така вже, видно, моя доля…

О господи! Зовсім як та Жюльєтта!

— Скажіть, у мене можуть бути неприємності?

— Ну що ви! Ми просто перевіримо ваші свідчення. Ясно, Люка?

І свідчення підтвердилися цілком, аж до скандалів, що їх влаштовувала Ольга бідоласі Трамбле кожного разу, коли він навідував її, бо вдача у неї була собача.

* * *

Протягом ночі та частини наступного дня Мегре обшукав у будинкові на Привокзальній набережній усі найпотаємніші закутки, але так нічого і не знайшов.

Не без жалю покинув він цей будиночок, де провів стільки годин, немовби сам на сам із своїм бідаком і встиг пізнати всі його таємниці. За

наказом комісара інспектори карного розшуку день і ніч потай чатували в околиці, не спускаючи ока з будинку.

— Щось воно нам та дасть, — сказав він директорові Сюрте. — Можливо, це й затягнеться, але я гадаю, що ми свого досягнемо.

Приглядалися до Франсіни. Було перевірено, чи не завела вона собі якогось підозрілого дружка. Стежили за кожним рухом Ольги. Поліція не забула також і про голодранців з Привокзальної набережної.

На запити Сюрте із банків, так само, як і від нотарів, надійшли негативні відповіді. Після обміну телеграмами з Канталем можна було вважати встановленим, що ніякого спадку Трамбле не одержував.

Спека тривала. Після похорону Трамбле його жінка й діти лаштувалися від'їхати до провінції, бо тепер кошти не дозволяли їм жити далі в Парижі.

Відоме було життя Трамбле з вулиці Де-Дам, відоме було життя Трамбле з Привокзальної набережної і його життя з Ольгою... Був відомий завзятий рибалка, любитель канарок та читач пригодницьких романів...

Про те, що можна було б назвати четвертим життям небіжчика, розповів офіціант одного з паризьких кафе. Він з'явився якось уранці до управління і попросив, щоб його прийняв комісар Мегре.

— Даруйте, що я не прийшов до вас раніше, але я ціле літо працював у Сабль-д'Олоні... Коли я побачив у газеті його фото, то хотів був вам написати, та потім якось вискочило з голови. Я майже упевнений, що це той самий добродій, котрий приходив грати в більярд до нашого кафе... Це на розі бульвару Сен-Жермен та вулиці Сени.

— Певна річ, він грав у більярд не сам із собою?

— Авжеж, що ні... З ним приходив ще один, такий худий, довготелесий, з рудуватим волоссям, з вусиками... Покійний звав його Теодором, вони були на "ти". Приходили вони щодня, завжди в той самий час, десь близько чотирьох, і залишалися години до шостої... Теодор любив хильнути, але той другий в рот не брав спиртного.

У великому місті людина прийшла, пішла — і нема; однак згодом чи тут, чи там, але її сліди неодмінно знайдуться. Сліди Трамбле знайшлися у продавця птахів з Луврської набережної і в підозрілому готелі на вулиці Лепік.

А тепер от іще виявилося, що він разом із якимось рудим здорованем багато років підряд одвідував скромне кафе на бульварі Сен-Жермен.

— Коли ви бачили його востаннє?

— Я вже понад рік, як звідти пішов...

Торанс, Жанв'є, Люка та інші інспектори обійшли всі паризькі кафе та ресторанчики, де були більярди, і недалеко від Нового мосту їм пощастило натрапити на слід обох приятелів — протягом кількох місяців вони ходили сюди грати в більярд.

Однак усі відомості про Теодора обмежувалися тим, що він любив хильнути і щоразу, пропустивши скляночку, машинально витирав вуса тильним боком долоні.

— Людина аж надто скромного достатку, одягнутий дуже бідно...

І завжди платив Трамбле.

Кілька тижнів поліція розшукувала Теодора, та він залишався невловимим. І от якось Мегре спало на думку заглянути до панів Куврера та Бельшаса.

Прийняв його месьє Мовр.

— Теодор? Так, один Теодор у нас справді служив, тільки дуже давно… Стривайте… Він пішов од нас років дванадцять тому… Певна річ, він був знайомий з месьє Трамбле. Цей Теодор — як же його прізвище? — служив у нас розсильним, і ми звільнили його за непробудне пияцтво… Бувало, налигається, а потім йому море по коліна…

Прізвище з'ясували — Балар. Але в мебльованих кімнатах Парижа та передмість ніякого Балара знайти не вдалося.

Ще один невиразний слід: років п'ять тому якийсь Теодор Балар кілька тижнів працював біля каруселі на Монмартрі. Одного вечора він напився п'яний і зламав собі руку. Відтоді його там не бачили.

Цей чолов'яга і вбивця з пневматичною гвинтівкою, безперечно, одна й та сама особа…

Яка оказія звела його знову з касиром фірми, де сам він служив тільки розсильним?.. Що б там не було, ці двоє добродіїв регулярно зустрічалися й грали в більярд.

Можливо, Теодор проник у таємницю свого приятеля? Або нанюхав його схованку на Привокзальній набережній? Чи друзі просто посварилися? Хто зна?!

— Стежте й далі за набережною…

Наказ треба виконувати! Незабаром у Сюрте з'явився черговий дотеп.

— Ти що робитимеш сьогодні увечері?

— Стерегтиму канарок…

Та, кінець кінцем, справа виявилась вартою заходу: якось уночі до будинку вліз довгов'язий кощавий чолов'яга з рудуватими вусами. Одна рука в нього не розгиналася в лікті, що робило його схожим на хронічного жебрака.

Гладкий Торанс навалився на нього ззаду, і той почав благати, щоб йому не робили боляче.

Яка жертва, такий і вбивця — обидва були бідаками.

Вигляд у Теодора був якнайжалюгідніший. Вже кілька днів підряд він, певно, ріски в роті не мав і, безпритульний, тинявся вулицями та набережними Парижа.

Звичайно, він догадувався, що за будинком стежать, тому так довго туди не забирався, але потім не витримав.

— Тим краще! — гірко зітхнув він. — Я вже більше, не міг… Мало не падав з голоду…

О другій годині ночі він ще сидів у кабінеті Мегре, поглинаючи бутерброди з пивом, і навіть не намагався щось приховати.

— Я, звісно, розумію, що я сволота… Та коли б ви знали його, цього хитруна Трамбле… Ні разу не прохопився й словом, що в нього тут, на набережній, є свій будинок… Не довіряв!.. Теж мені друзяка!.. Як грати в більярд — то скільки завгодно, а все інше — зась… Ви розумієте?.. Я інколи позичав у нього так, дрібнички, та коли б ви бачили, чого мені було варто витягти з нього зайвий франк…

Можливо, я погарячкував, це правда… У мене в кишені копійки не було, а тут хазяйка сікається: плати їй за кімнату, та й годі… І в таку

мить він мав нахабство заявити мені, що з нього досить, що більше він мене і знати не хоче, а більярд йому, бачте, набрид…

І виставив мене геть, мов якогось жебрака…

І от тоді я його вистежив, збагнув, яким життям він живе і здогадався, що саме тут і повинні бути сховані грошики…

— І для початку вирішили його вбити… — мугикнув Мегре, затягуючись люлькою.

— Це тільки показує, що я не задля вигоди так учинив, а тому, що він мене образив… Інакше б я просто пішов на набережну і взяв, що треба, коли його там не було…

Разів із десять найдосвідченіші спеціалісти трусили цей будинок, та лише через рік, коли його вже було продано, а про Трамбле ніхто й не споминав, гроші, нарешті, знайшлися.

І сховані вони були не десь у стіні чи під мостиною а простісінько лежали собі в занедбаній комірчині на другому поверсі.

Це був чималий пакунок, загорнутий у церату, в якому виявилося понад два мільйони франків.

Дізнавшись про цю суму, Мегре щось хутенько підрахував — і, скочивши в таксі, помчав до Центрального банку. Він усе зрозумів.

— У вас є список осіб, що дістали виграші Національної лотереї?

— Повного списку немає, дехто бажає тримати свій виграш у таємниці — закон надає їм таке право… От, наприклад, сім років тому…

Це був Трамбле. Він виграв три мільйони і поніс їх з собою, міцно затиснувши під пахвою пакунок з асигнаціями. І ніколи й нікому він не прохопився про них жодним словом. Йому, що не терпів галасу, виграш відкрив шлях до тих маленьких радощів, про які він завжди мріяв.

"Так бідаків не вбивають..."

І все одно це, по суті, був лише бідак, убитий в той час, як він сидів у самій білизні на краю власного ліжка, шкребучи перед сном свої хворі підошви.